

Virajul periculos al Ungariei*

- partea a II-a -

JÁNOS KORNAI

2.

În descrierea mecanismului coordonator al activităților economice nu putem aplica metafora „viraj periculos”: ar fi mai potrivit să îl numim un *semi-viraj*. Mecanismele de piață au devenit dominante în Ungaria în primele două decenii care au urmat schimbării de sistem și au rămas astfel chiar și după 2010. Ca și înainte, statul și piața continuă să coexiste simbiotic: nu există o economie modernă în care aceste două formațiuni sociale să nu coexiste și să nu exercite efecte reciproce. Schimbarea introdusă de regimul Viktor Orbán este aceea că statul se ciocnește cu economia într-un mod mult mai agresiv decât guvernele aflate la putere înainte de 2010: exercită eforturi susținute pentru a o guverna. Iar aceasta se desfășoară în mai multe moduri.

Nu vorbim despre un caz de „acaparare de către stat” executat de un mic grup de oligarhi pentru a impune reglementări și a adopta măsuri ce servesc propriile interese. Direcția procesului este una inversă. Orbán și cei apropiați lui în vârful puterii politice decid cine ar trebui să devină oligarh, cine ar trebui să rămână oligarh, dacă deja se încadrează în această categorie, și cât de extinsă ar trebui să fie sfera autorității sale. Un fenomen similar are, de asemenea, loc la nivelurile inferioare.

Selecția naturală a concurenței pe piață este suprascrisă de considerente politice. „Important este ca omul nostru să câștige licitația de achiziții publice, să primească aprobarea de a administra o tutungerie sau un cazinou, să obțină titlul de proprietate al porțiunii de teren deținute de stat”. Tutungeriile, cazinourile și proprietățile funciare funcționează în baza principiilor capitaliste, dar în același timp și în baza clientelismului, un fel de dependență feudală senior-vasal apărută între politician/birocrat și antreprenorul capitalist.

Un nou termen a fost introdus în maghiara de zi cu zi: „Fidesz-közeli cég”, desemnând „o companie apropiată de Fidesz”. Astfel de firme nu aparțin partidului, dar proprietarul unic sau majoritar al companiei este un apropiat al centrului politic. Poate că asocierea a început cu mult timp în urmă, în timpul facultății sau la fondarea partidului; poate cariera unui individ a inclus o succesiune de activități politice, birocratice și de business. „Capitalismul de cumetrie” evoluează. Împlerirea lumii de business cu cea politică este un fenomen global și creează un mediu fertil pentru corupție pretutindeni. Mediul social întemeiat de virajul menționat anterior vine în completarea fenomenului: organizațiile care ar trebui să lupte, având autoritatea statului în spate, îm-

potriva întretăierii afacerilor, politici și a guvernului și împotriva corupției nu sunt independente: sunt la rândul lor rotite ale aceleiași mașinării. Ca oricare alt membru al mafiei, un politician sau birocrat corupt știe că este protejat de statul mafiot, spre deosebire de avertizorii de integritate care își asumă personal riscuri pentru a dezvălui corupția. Aceștia din urmă sunt insuficient protejați, deseori hărțuiți și cad victime campaniilor de defăimare lansate împotriva lor.

Viktor Orbán și cei care implementează politicile sale economice se grăbesc să sublinieze faptul că dacă statul are nevoie de venituri suplimentare, acestea nu vor avea implicații pentru cetățeni și nu vor fi introduse măsuri de austeritate. Noile impozite vor fi plătite de către companii, din profitul obținut. Cuvântul „profit” are o conotație negativă, ca în vremurile „bune” în care politicile economice Marxiste constituiau un subiect de studiu obligatoriu. În completarea formelor de taxare obișnuite, supraimpozite speciale au fost folosite pentru a jefui sectoare întregi, în special cel bancar, dar și telecomunicațiile, asigurările și aprovizionarea energetică de uz casnic, printre altele. Efectul taxelor speciale contribuie la stagnarea sau creșterea minoră a volumului investițiilor finanțate din propriile profituri ale companiilor pri-

Ungaria

vate. O politică fiscală imprevizibilă, incertitudinea legală și retorica anti-capitalistă descurajează „spiritul animalic”: predilecția pentru investiții private. Povara fiscală suplimentară asigură un buget echilibrat, fapt liniștitor pentru organizațiile internaționale și agențiile de rating, care sunt foarte preocupate de acest indicator, dar, totodată, subminează un factor extrem de important, promovarea creșterii și dezvoltarea tehnologică. În plus, nu doar companiile resimt povara suplimentară, întrucât acestea transmit costurile suplimentare, în măsura posibilităților, consumatorilor.

În timp ce companiile sunt ținute ostative, povara fiscală individuală bazată pe dividende a fost redusă semnificativ. Una dintre primele măsuri introduse de guvernul Fidesz a fost abolirea impozitului progresiv pe venituri, acesta fiind înlocuit de o cotă unică de impozitare de 16%, în timp ce taxa pe valoarea adăugată a crescut la o cotă fără precedent de 27%. Este consacrat faptul că, în ceea ce privește veniturile unei gospodării, aceste impozite afectează mult mai puternic nivelul de trai al persoanelor cu venituri reduse decât cel al persoanelor care câștigă mai mult. Propaganda guvernamentală declară reducerea cheltuielilor gospodărești cu utilitățile prin reglementări privind plafonarea prețurilor drept o mare realizare. În realitate, politica de plafonare a prețurilor este mult mai benefică pentru cei bogați, întrucât economiile sunt cu atât mai mari cu cât se consumă mai multă energie electrică, gaze și apă și cu cât se produce mai multă risipă. Nu sunt bine cunoscute, din vremurile socialiste, consecințele scăderii prețurilor în mod artificial. Companiile pierd, fapt care trebuie compensat de către comunitatea de contribuabili.

Restricționarea funcționării mecanismului prețurilor este o trăsătură importantă a fenomenului general discutat anterior: statul se sprijină puternic pe sectorul privat, folosind, printre alte mijloace, microinterventii administrative, reglajul fin al controlului și reglementărilor excesive. Orice economist care a studiat teoria eșecului pieței știe că reglementările adecvate și intervenția bine ținută pot corecta multe probleme cauzate de un mecanism de piață necontrolat. Totuși, această teorie presupune, cel puțin în mod tacit, că statul urmărește interesele publice și că reglementările sunt efectuate profesionist și nepărtinitor. Ce se întâmplă dacă pârgurile reglementării cad în mâinile unor oameni incompetenți sau chiar corupți? Ce se întâmplă dacă statul ai că-

ru conducători se folosesc de mecanism pentru a rămâne la putere intervine în economie? Astfel de intervenții au loc atât de frecvent și afectează coordonarea proceselor economice atât de profund, încât, mai devreme sau mai târziu, semi-virajul poate deveni un viraj complet în direcția opusă și în acest domeniu.

Politicile economice urmate de Fidesz nu se pot bucura de aprobarea economistului conservator din cauza modificărilor generate în mecanismul pieței și a modului în care amenință proprietatea privată. În același timp, atrage indignarea îndreptățită a economistului liberal, sensibil la inegalitatea distribuției veniturilor. Nu doar politica fiscală menționată anterior, ci și alte măsuri sunt percepute de către aceștia ca fiind dezagreabile. Adepții politicilor economice keynesiene nu trebuie să se lase influențați de statisticile agregate privind forța de muncă. Revenirea de pe urma recesiunii tergiversează, iar sectorul privat generează puține locuri de muncă. Creșterea numărului angajaților care lucrează în sectorul public ar trebui să compenseze, dar aceștia primesc salarii ce se ridică la 60% din salariul mediu, în condiții de muncă degradante; aceștia nu sunt călăuziți spre piața muncii, ci ținută permanent în condiții umiltoare. Sărăcia și excluderea socială cresc într-un ritm alarmant. Societățile iluminate nu ar tolera niciodată tonul vocii folosit pentru a-i stigmatiza pe cei mai săraci cetățeni, sau modul în care persoanele fără adăpost sunt alungate din orașe prin decrete emise de primării.

Orice tentativă de a clasifica politicile economice ale guvernului maghiar ca fiind „de dreapta” sau „de stânga” eșuează. Nu se pune problema unei încercări a guvernului de a restabili sistemul socialist, deși unele fenomene sunt surprinzător de apropiate de cele din era socialistă. Regimul Orbán este nu doar compatibil cu capitalismul, ci și fiecare membru al piramidei puterii folosește oportunitățile oferite de capitalism în folosul propriu. Atunci când lansează un atac la adresa băncilor sau a altor sectoare, aceștia încheie imediat o înțelegere cu o anume bancă, semnează „acorduri strategice” cu o anume mare companie în fața camerelor de luat vederi. „Dezbină și stăpânește!” În locul diviziunii stânga-dreapta, putem pune economia sub un alt tip de reflector: ce slujește cel mai bine supraviețuirea structurii existente a puterii, puterea voinței centrale, interesele nivelurilor superioare ale piramidei puterii, incluzând interese-

le financiare? Deodată totul capătă sens și înțelegem de ce o nouă instituție sau o nouă lege a apărut.

3.

Prietenii Ungariei din afara granițelor, intelectualii, jurnaliștii, analiștii politici și economici, diplomații și politicienii care își manifestă interesul pentru ce se întâmplă în Ungaria cad neintenționat pradă unor capcane sau neînțelegeri. Una dintre acestea este supraevaluarea literei legii. La început, guvernul Fidesz a creat o lege care a eșuat în a garanta independența completă a băncii centrale. Nu doar mass-media, ci și organizațiile internaționale competente au exercitat presiuni asupra statului ungar în vederea modificării legii. Aceasta a avut, într-un final, loc. Cei care au solicitat modificarea au simțit că au reperțat o victorie. Propagandiștii din Budapesta au folosit-o pentru a ilustra cât de flexibil și dispus să ajungă la un compromis este guvernul maghiar. În realitate, ceea ce s-a întâmplat cu legea este irelevant. În urma demisiei din funcția de ministru de finanțe, György Matolcsy, pe care primul ministru l-a numit public „mâna sa dreaptă”, a părăsit ministerul, a mers câteva sute de metri și a intrat pe ușile Băncii Naționale a Ungariei, în calitate de guvernator, teoretic, independent. Fără excepție, fiecare membru al celei mai importante structuri a băncii centrale, Consiliul Monetar, a fost ales de liderul suprem și de consilierii săi; cu toții sunt membri loiali ai unei mașinării a puterii consolidate.

Un alt exemplu important îl constituie modul în care regimul influențează presa scrisă, televiziunile, radiourile și alte mijloace de telecomunicații. Este vorba despre independența „celei de-a patra puteri în stat”, libertatea unuia dintre cele mai importante mijloace de control care funcționează în adevăratele democrații. Organele competente ale Uniunii Europene și ale presei internaționale au zăbovit îndelung asupra posibilității ca drepturile alocate autorității media nominalizată central să fie excesive. În final, au fost aduse o serie de modificări ale legii privind mass-media. Criticii au privit reglementarea ca pe o victorie. Viktor Orbán și colegii săi, pe de altă parte, știau că este irelevantă. Ceea ce a contat cu adevărat a fost faptul că au pus oamenii lor la cârma tuturor posturilor de televiziune și radio deținute, controlate și finanțate de stat, aceștia curățând personalul și transformându-l în purtătorul de cuvânt colectiv pentru propaganda guvernamentală. Guvernul sau antreprenorii apropiați de Fidesz au prelu-